

Н.В. ПИЛЬГУН

Наталія Василівна Пильгун, викладач Київського університету туризму, економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ДЕЯКИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД АМЕРИКАНСЬКИХ ГРОМАДЯН

Основні права та свободи американських громадян були зафіксовані в перших десяти додатках до Конституції й дістали назву «Білль про права». Він був і залишається об'єктом досить ретельного дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних правознавців.

Дослідники радянської доби силкувалися обгрунтувати тезу про суто буржуазний характер прав і свобод, закріплених у «Біллі про права», та неможливість їх реалізувати на практиці. Сьогодні постала необхідність об'єктивнішого дослідження суті деяких прав і свобод громадян та можливості їх реалізації. В цьому полягає актуальність проблеми, яка стала предметом дослідження у пропонованій статті. Практична важливість дослідження полягає в тому, що й у нашій країні досить гостро стоїть питання дотримання й реалізації деяких прав і свобод громадян. Дослідження досвіду вирішення цієї проблеми в США може мати практичне значення.

Основними складовими американської демократії є свобода совісті, свобода зборів і свобода слова. В першому додатку до Конституції зазначено: «Конгрес не повинен ухвалювати законів, що ... обмежували б свободу слова чи преси або право народу мирно збиратися...». Необхідно зауважити, що американці тривалий час не звертали уваги на дотримання вказаних прав і свобод. Звернімо увагу на те, що дотримання й реалізацію прав і свобод американськими громадянами, якщо це необхідно, захищають у судовому порядку. Рішення Верховного Суду, набуваючи сили прецеденту, стає обов'язковим як для федеральних судів, так і судів штатів. Саме Верховний Суд у справі «Мердок проти штату Пенсильванія» (1940 р.) заявив, що «свобода друку, слова і совісті мають перевагу» над усіма іншими свободами¹.

У судовому порядку було встановлено, що право американців протестувати також є одним зі складових компонентів першого додатку до Конституції. Зокрема, у 1963 р. Верховний Суд у справі «Едвард проти штату Південна Кароліна»² скасував вирок суду штату Південна Кароліна стосовно 187 афро-американських студентів, котрі протестували проти політики сегрегації, яку активно запроваджувала влада штату. Студенти протестували біля приміщення законодавчих зборів штату. Поліція попередила: якщо студенти за п'ятнадцять хвилин не розійдуться, їх буде заарештовано. Суд покарав студентів штрафом на суму до 100 доларів кожного й ув'язненням до тридцяти днів.

Верховний Суд у своєму рішенні стверджував, що покарання студентів є порушенням їхніх «конституційно захищених прав на свободу слова, свободу зібрання та права на подання петиції про задоволення їхньої скарги». Суддя Стюарт, який сформулював думку суду, зазначив: «Чотирнадцятий додаток не дозволяє штатові кваліфікувати мирне вираження непопулярних поглядів як злочин»³.

Необхідно зауважити, що низкою рішень Верховний Суд захистив пресу від спроб штатів увести цензуру, переслідувати газетярів у судовому порядку. Досліджуючи питання свободи друку, ми не знайшли жодного рішення Верховного Суду, де б підтримувалися спроби якимось чином не допустити реалізації свободи друку. Навіть тоді, коли газети «Нью Йорк Таймс» і «Вашингтон Пост» почали друкувати уривки з так званих «Паперів Пентагону», в яких висвітлювалося прийняття рішень щодо ведення війни у В'єтнамі, Верховний Суд не підтримав прохання Пентагону про заборону оприлюднення цих матеріалів. Суд у справі «Нью Йорк Таймс Ко. проти Сполучених Штатів» (1971 р.)⁴ в оприлюдненій думці більшості, зазначив, що урядове намагання блокувати публікацію матеріалів є неконституційною спробою утримання преси. Суд зазначив, що

він не вважає публікацію матеріалів про в'єтнамську війну істотною загрозою національній безпеці.

Американські дослідники вважають, що преса користується конституційним правом публікувати всю інформацію про діяльність владних органів, яка становить публічний інтерес, окрім деяких винятків, коли інформація стосується національної безпеки. Така думка дослідників сформувалася, під впливом як самих засобів інформації, так і судових рішень.

У зв'язку з вищевикладеним, постає питання щодо шляхів отримання інформації про засоби, до яких можуть вдаватися владні структури для захисту конфіденційних матеріалів, або тих, які стосуються безпеки країни.

Американці вважають, що вони мають право знати, що роблять їхні владні структури. У зв'язку з цим роль засобів масової інформації полягає в тому, щоб перешкодити спробам владних структур приховати дані про їхню діяльність. Оприлюднення матеріалів про діяльність владних структур сприяє кращій інформованості громадян і оцінці ними своїх політичних та державних діячів. Разом з тим необхідно зазначити, що не всі американські громадяни підтримують необмежене право свободи друку. За даними американського дослідника Джорджа МакКенна, «67 відсотків американців підтримують уведення цензури, якщо вони відчують, що на кону стоїть національна безпека»⁵.

Американські журналісти застосовують різноманітні засоби, інколи навіть протизаконні, для отримання інформації про діяльність владних структур. Вони роблять це, спираючись на формулу: «Народ має право знати». Необхідно зазначити, що Верховний Суд кожного разу в своїх рішеннях не спирався на зазначену формулу. Між журналістами і членами суду, можна сказати, виникла певна антипатія. Вона підсилюється тим, що журналісти стверджують: перший додаток захищає їхнє право на конфіденційність джерел отримання ними інформації. Конфіденційність джерел інформації для журналіста є таким же привілеєм, який мають лікарі, адвокати й священники.

Досить складним для Верховного Суду було й залишається встановлення, чи перший додаток до Конституції обмежує якимось чином федеральне законодавство й законодавство штатів щодо регулювання публікацій, реклами та розповсюдження й збуту книжок, журналів і фільмів непристойного змісту. Суть поняття «непристойність» була визначена ще в середині XIX століття у справі «Реджина проти Хікліна» (1868 р.). Воно зводилося до твердження про «розтлінний характер» матеріалу і з'ясування, чи він справді «псує тих, чий розум відкритий для аморального впливу й до чийх рук публікації такого сорту можуть потрапити». Проте вже в середині XX ст. таке поняття вважали надмірним обмеженням розповсюдження творів, що мають мистецьку або літературну цінність. Як зазначає американський дослідник цієї проблеми Лоуренс Трайб у праці «Американське конституційне право», за цим критерієм «непристойний зміст можна було визнати за його впливом на найбільш чутливих осіб та на основі вивчення уривків з нього»⁶.

У 1957 р. у справі «Рої проти Сполучених Штатів» суддя Бреннан, формулюючи думку більшості, зазначив, що непристойним слід вважати матеріал, який не містить позитивного соціального впливу. Такий матеріал, на думку суду, не може бути захищений згідно з першим додатком до Конституції. На його думку, непристойність матеріалу треба визначати, з'ясовуючи, «чи пересічна особа відчує, якщо до неї застосовувати загальноприйняті сучасні стандарти суспільства, пробудження нищих почуттів від матеріалу в цілому»⁷. Це розпливчате визначення поняття «непристойність» було до певної міри уточнене в ході розгляду справи «Міллер проти штату Каліфорнія» (1973 р.)⁸.

Голова Верховного Суду Бергер, формулюючи думку більшості, зазначив, що основою для визначення непристойності матеріалу є встановлення, чи «пересічна людина, якщо до неї застосувати сучасні стандарти суспільства, відчує від матеріалу в цілому пробудження нищих почуттів, чи матеріал зображує або описує сексуальну поведінку, що завдає шкоди людині й таким чином підпадає під відповідальність згідно із законом штату, і чи в матеріалі загалом не міститься серйозної літературної, мистецької, політичної або наукової цінності»⁹. У наведеному судовому рішенні, таким чином, містяться вказівки на певні обмеження, які можуть бути застосовані щодо оприлюднення матеріалів непристойного змісту.

Досить важко передбачити, як у кожному конкретному випадку Верховний Суд буде тлумачити непристойний зміст того або іншого матеріалу. Американські лідери феміністського руху, наприклад, вимагали законодавчо встановити відповідальність – як цивільну, так і кримінальну, для авторів таких матеріалів. Вони вважали, що авторів слід переслідувати в судовому порядку за порушення «цивільних прав» особи. Проте, коли законодавчі збори міста Індіанаполіс ухвалили норму, якою встановили кримінальну й матеріальну відповідальність авторів порнографічних матеріалів, то Верховний Суд у справі «Американські продавці книг проти Хадната» (1984 р.) визнав його таким, що порушує перший додаток до Конституції.

Автори першого додатку до Конституції не могли передбачити появу радіо, телебачення та інших засобів електронного поширення інформації. Незважаючи на це, в США вважають, що діяльність засобів інформації технотронної ери підпадає під дію зазначеного додатку.

Щоб та або інша радіо- або телестудія розпочала функціонувати, необхідно отримати ліцензію від Федеральної комісії зв'язку. Передачі без ліцензії кваліфікуються як федеральний злочин. Комісія встановлює частоту, потужність і кількість годин роботи станції. До певної міри вона може регулювати зміст передач. Наприклад, Комісія створила правила, за якими забороняється передавати «непристойні» програми. Кожні три роки ліцензія має поновлюватися, при цьому комісія ретельно вивчає, чи виконується вимога про створення та розповсюдження передач в інтересах суспільства, чи ні.

Редактори програм, де можуть критикувати певних осіб, повинні повідомляти цих осіб про час виходу програми в ефір. Більше того, спираючись на закон, прийнятий Конгресом у 1967 р., Федеральна комісія зв'язку взагалі заборонила програми редакційних передач.

Верховний Суд своїм рішенням у справі «ФКЗ проти Жіночої ліги виборців» (1984 р.) скасував цю заборону Федеральної комісії як таку, що суперечить Конституції. «Заборона всіх редакційних програм, як зазначено в рішенні суду, перевищує всі можливі заходи, які необхідно вжити, щоб зрозуміти, що редакційні програми не є урядовим поглядом, або щоб громадськість зрозуміла, що такі передачі не є офіційною урядовою думкою»¹⁰.

Федеральна комісія зв'язку заборонила також передачу «непристойних» програм. Деякі теле- й радіостанції не підкорилися такому рішення, тому Комісія пригрозила позбавити ліцензії ряд станцій у штатах Нью Йорк і Каліфорнія. Диспути, що розпочалися в США стосовно поняття непристойності, змусили Верховний Суд втрутитися в цю сферу. У справі «ФКК проти Пасіфік Фаундейшн» суддя Стівенс так охарактеризував суть непристойності: «Коли комісія встановила, що свиня забралася до зали, то застосування Комісією права регулювання не залежить від доказів, що свиня поводить себе непристойно»¹¹.

Конституція нічого не говорить про право громадян об'єднуватися в різноманітні організації. Верховний Суд кваліфікував право об'єднання громадян як «не зовсім чітке» конституційне право. Об'єднання в організацію сімейних пар, родин та друзів здійснюється на основі конституційного права на приватне життя; об'єднання на ґрунті екологічних інтересів здійснюється на основі права власності та свободу підприємництва; об'єднання громадян для обожнювання – на основі свободи совісті, яку гарантує перший додаток до Конституції; свобода слова, зборів і подання петицій, гарантовані додатком до Конституції, дозволяють громадянам об'єднуватися для досягнення політичних цілей.

Відомо, що Закон Сміта в широкому сенсі кваліфікував членство у комуністичній партії як злочин. Верховний Суд у справі «Скейлз проти Сполучених Штатів» визначив, що злочинцями можна вважати лише «активних» членів компартії, які мають «намір» силою повалити уряд Сполучених Штатів¹².

Коли рівень політичної боротьби у середині 60-х років досяг у США свого апогею, в багатьох штатах були прийняті закони, якими членів протестних організацій змушували реєструватися в місцевих органах влади. Потім до цих осіб застосовували репресії: звільняли з роботи, негативно впливали на їхнє фінансове становище, загрожували

фізичною розпорою. Верховний Суд у справі «Національна асоціація за права кольорового населення проти штату Алабама» (1958 р.) визнав, що закон штату Алабама, який установлював зазначені вище вимоги до членів організацій, перешкоджає їм досягти політичної мети законними засобами¹³.

Отже, загалом можна зробити висновок, що Верховний Суд, хоча й повільно, але послідовно визнавав права і свободи, зафіксовані у першому додатку до Конституції, фундаментальними свободами, які лежать в основі американської демократії.

Першим додатком до Конституції встановлено, що «Конгрес не буде законодавчо встановлювати релігію або перешкоджати вільному її відправленню». Про те, що свобода релігійних вірувань була найважливішою для творців Конституції, свідчить і той факт, що проголошення свободи вірувань перше в переліку серед інших свобод.

До 40-х років XX ст. Верховний Суд США досить нечасто приймав рішення щодо свободи віросповідання, оскільки це положення додатку, так само, як й інші, не застосовувалося в окремих штатах; вони розглядалися як такі, що стосуються тільки федерації в цілому.

У справі «Еверсон проти Ради освіти» (1947 р.)¹⁴ Верховний Суд постановив, що не тільки федеральні, а й місцеві органи влади, вирішуючи проблеми, що стосуються свободи релігійних відправлень, мають спиратися на перший додаток до Конституції.

Англійською мовою у словнику Вебстера (1975 р.) поняття «релігія» визначено так: «віра в святу або надлюдську силу, якій треба підкорятись, обожнювати як творця та правителя всесвіту». Наприкінці XIX ст. Верховний Суд, пояснюючи суть поняття «релігія», спирався на атеїстичні позиції. Але в середині XX ст. американці стали набожнішими. Так, за даними Інституту Геллапа, в 1982 р. близько шістдесяті відсотків американських громадян входило до різних релігійних об'єднань, а майже сорок відсотків хоча б раз на тиждень відвідували релігійну службу¹⁵.

В 1940 році Конгрес США ухвалив Закон про загальну військову підготовку та військову службу, яким установив, що певні особи можуть не брати участі у військових діях, якщо вони є членами релігійних організацій, вірування яких забороняє це робити. Так, наприклад, вірування релігійної громади квакерів не дозволяють її членам брати участь у військових діях. У названому вище Законі про загальну військову підготовку та військову службу поняття «релігійне вірування» тлумачилось як віра «у Верховну Суть». Багато хто з громадян США відмовлялися проходити військову службу та брати участь у військових діях, зокрема у В'єтнамі, на підставі того, що вони є віруючими, а їхня віра не дозволяє їм брати участь у військових діях.

Судові органи, як федерації, так і штатів, створили свої критерії для тлумачення поняття «релігійні вірування». Їх можна звести до таких положень: особа має вірити в Бога, або щось подібне, що посідає центральне місце в її релігійному житті; релігія повинна мати моральний кодекс, яким би керувалася особа; мають бути ознаки релігійного об'єднання або цілої громади, до складу якої входили б віруючі; необхідно демонструвати щиросердну віру¹⁶.

Релігійні вірування та практика їх відправлення часто відступають від закону. Досить важко законодавчо захистити здоров'я, добробут, мораль, соціальну безпеку від релігійної практики.

У справі «Рйнольдс проти сполучених Штатів» Верховний Суд підтримав федеральний антиполігамний закон, який був спрямований проти мормонської громади, в якій, спираючись на власні релігійні вірування, чоловікові дозволялося мати кілька дружин. Рішення ґрунтувалося на різниці між віруванням і поведінкою. Суд зазначив, що «Конгрес було позбавлено права законодавчо контролювати віру, але залишено право діяти там, де порушуються соціальні обов'язки й підривається порядок»¹⁷.

У судовому порядку було підтримано звичай, згідно з яким неділю вважали святим днем усі, хто вірує й не вірує. В цей день люди не повинні працювати, вони мають зосередитися на сім'ї, родичах, друзях тощо. У справі «Лінч проти Доннеллі» (1984 р.)¹⁸ суд підтримав святкування Різдва за природними звичаями, не пов'язуючи це свято безпосередньо з народженням Христа.

У роки Другої світової війни влада різних рівнів намагалася виховувати в американців патріотичні почуття. У деяких випадках суди підтримували такий патріотичний почин. Проте в 1943 р. суд у справі «Державна рада освіти штату Західна Вірджинія проти Барнетта»¹⁹ суддя Роберт Джексон, формулюючи думку більшості й, очевидно, маючи на увазі події в Європі, зазначив: «примусова однодумність веде лише до спільного цвинтаря... вірити, що патріотизм не буде розвиватися, коли патріотичні церемонії будуть проводитися добровільно, є лестивою оцінкою апелювання наших владних інститутів до розуму»²⁰. Суд пішов навіть на те, щоб заборонити розміщувати на автомобілях девіз штату Нью Хемпшир: «Жити вільним або померти!», якщо такий девіз суперечить почуттям людини, що вірує, власника автомобіля.

Разом із тим у 1986 р., рішенням у справі «Голдман проти Вейнберга»²¹ Верховний Суд підтримав положення військового статуту американської армії щодо уніформи, яке ортодоксальному єврею забороняло носити ярмулку, якщо він одягнений у військову уніформу. Це рішення Суду викликало шквал критики в американських засобах масової інформації, особливо тих, власниками яких були євреї. Деякі з них звинувачували владу в тому, що конституційні права американських громадян приносяться в жертву під час їхньої військової служби.

Зауважимо з приводу слушності цього судового рішення, що навіть в Ізраїлі військові не ходять у ярмулках.

Це судове рішення викликає в американських засобах масової інформації суперечливі оцінки дотепер. Воно стосується й рішення щодо святої неділі, адже для євреїв вихідним і святковим днем є субота, а тому вони обстоювали право торгувати в неділю, коли всі торговці-християни відпочивають.

На думку американського дослідника Г. Прітчетта, норму про свободу релігійних сповідувань, що міститься в першому додатку до Конституції, було прийнято «всупереч англійській практиці й саме тоді, коли в окремих штатах з'явилася певна різноманітність релігійних вірувань. Отже, – робить висновок автор, – принцип відокремлення церкви від держави був суто американського походження, який треба було застосовувати на практиці»²².

У середовищі американських і вітчизняних дослідників точаться дискусії щодо змісту норми про свободу релігійних вірувань. Дехто вважає, що вона забороняє введення офіційної державної релігії. Проте мова документа дає змогу тлумачити положення додатку набагато ширше. У додатку не говориться, що Конгресові заборонено вводити офіційну релігію. В ньому зазначено, що «Конгрес не буде приймати закони стосовно встановлення релігії» (переклад наш). Тобто, слово «стосовно» означає ширшу заборону, ніж лише встановлення заборони. Водночас, дослідження суті ухвалених судових рішень, дає змогу дійти висновок, що Верховний Суд витлумачив зміст положення першого додатку таким чином, що має бути зведена стіна між церквою й державою.

У зв'язку зі сказаним виникло чимало суперечок щодо судових рішень щодо введення молитви в публічних школах, надання державної допомоги приватним релігійним школам тощо.

У справі «Абінгтонська районна школа проти Чемна» (1963 р.)²³ суд скасував введення в публічних школах штатів Пенсильванія й Меріленд молитов перед початком занять. Реакція американської громадськості на це судове рішення була гостро негативною. Релігійні керівники, консервативні члени Конгресу, законодавчі збори багатьох штатів негативно оцінили таке рішення суду. Під час президентської виборчої кампанії у 1980 р. Р. Рейган виступав за введення в публічних школах інституту священників, обіцяв виборцям, що коли стане президентом, то виступить з ініціативою про прийняття відповідного додатку до Конституції.

Проте в 1985 р. рішенням у справі «Уоллес проти Яфрі»²⁴ Суд визнав не чинним закон штату Алабама, який зобов'язував студентів дотримуватися тиші під час добровільної молитви перед початком занять у публічних школах.

Необхідно зазначити, що Верховний Суд жодного разу не приймав рішення, в якому б визнав неконституційним проведення моління в класах публічних шкіл.

Традиційно церковна власність і церковні доходи не підлягали оподаткуванню ні в межах федерації, ні штатів. Схожі норми діяли не тільки стосовно церкви, а й різних приватних некомерційних та добродійних організацій. Така практика означала непряму фінансову підтримку таких організацій державою, що було порушенням вимоги про відокремлення церкви від держави.

1979 р. у справі «Уолз проти Комісії з оподаткування»²⁵ Верховний Суд розглянув відповідність Конституції усталеній практиці звільнення церковної власності від оподаткування. Причиною розгляду став позов до Комісії з оподаткування міста Нью Йорк Ф. Уолза, мешканця округу Річмонд, штату Нью Йорк. У своєму позові він зазначив, що звільнення церковної власності від оподаткування (відповідно до закону штату Нью Йорк) змушує його як платника податків непрямо фінансувати церкву.

Верховний Суд, розглянувши докази сторін, установив, що закон штату, який дозволяє звільняти церковне майно від оподаткування, не є таким, що суперечить Конституції. Суд не відважився зламати багатовікову традицію звільнення церковного майна від оподаткування. Це рішення суду продиктоване тим, що американська громадська думка не була готова його підтримати. Посилення впливу релігії в американському суспільстві на початку ХХІ ст. у зв'язку з терористськими актами у вересні 2001 р. ще тривалий час не дозволить змінити ставлення суспільства, а значить і владних структур, до практики звільнення церковного майна від оподаткування.

Цікаво, що підприємливі американці вирішили скористатися судовим рішенням, щоб уникнути оподаткування їхнього майна. Так, наприкінці 70-х років ХХ ст. в одному містечку штату Нью Йорк майже 85% мешканців, отримавши поштою за низьку плату ступінь «доктора богослов'я», оголосили про створення у своєму помешканні маленьких церков, і заявили претензії на звільнення своїх будинків від оподаткування²⁶. З цією хитрістю змогли покінчити тільки шляхом ухвалення спеціального закону штату.

Американці – переважно люди богомільні, а тому конституційно зафіксована свобода відправлення релігійних вірувань, та дії світської влади ще довго продукуватимуть матеріал для судових справ. Норми конституційного права, які регулюють свободу релігійних вірувань, постійно змінюються, відображаючи панівні погляди в суспільстві, яке постійно розвивається. Американська правова система сягає своїм корінням загального права, а тому постійні зміни в конституційному праві не викликають в американців стурбованості.

¹ *American Constitutional Law. Essays and Cases.* Otis H. Stephens, jr., John M. Scheb, II. Harcourt Brace Jovanovich, Publishers. – 1988. – P. 410.

² *Ibid.* – P.437–439.

³ *Ibid.* – P. 438.

⁴ *Ibid.* – P. 466 – 471.

⁵ *McKenna George. A Guide to the Constitution That Delicate Balance* – New York: Random House. 1984. P. 235.

⁶ *Tribe Laurence H. American Constitutional Law.* – New York: Foundation, 1978. – P.658.

⁷ *American Constitutional Law. Essays and Cases.* Otis H. Stephens, jr., John M. Scheb, II. Harcourt Brace Jovanovich, Publishers. – 1988. – P.427.

⁸ *Ibid.* – P. 480–483.

⁹ *Ibid.* – P. 481.

¹⁰ *Ibid.* – P. 496.

¹¹ *Ibid.* – P. 431.

¹² *Ibid.* – P. 432.

¹³ *Ibid.* – P. 432.

¹⁴ *Ibid.* – P. 535–539.

¹⁵ *Ibid.* – P. 503.

¹⁶ *Benicksen Andrea. L. Civil Rights and Liberties.* Palo Alto. Mayfield. – 1982. – P. 124–126.

¹⁷ *American Constitutional Law. Essays and Cases.* Otis H. Stephens, jr., John M. Scheb, II. Harcourt Brace Jovanovich, Publishers. – 1988. – P.506.

¹⁸ *Ibid.* – P. 550–555.

¹⁹ *Ibid.* – P. 521.